

АЛЕКСЕНКО С.Ф.

*Сумський державний педагогічний університет ім.
А.С.Макаренка*

ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ ЕКСПРЕСИВНОСТІ КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ “ГРА НА ПІДВИЩЕННЯ” В АНГЛІЙСЬКІЙ ПОЛІТИЧНІЙ ПРОМОВІ

Статтю присвячено дослідженню вираження категорії експресивності комунікативно-прагматичної стратегії “гра на підвищення” в англійській політичній промові. Комунікативна стратегія “гра на підвищення” реалізує намагання політика піднести власний авторитет та збільшити свої рейтинги популярності. Експресивність стратегії досягається вживанням епітетів та емпатичних конструкцій, а також певних груп концептуальних метафор.

Ключові слова: політична промова, експресивність, комунікативно-прагматичні стратегії, концептуальні метафори.

Статья посвящена исследованию выражения категории экспрессивности коммуникативно-прагматической стратегии “игра на повышение” в английском политическом выступлении. Коммуникативная стратегия “игра на повышение” реализует стремление политика повысить собственный авторитет и увеличить свои рейтинги популярности. Экспрессивность стратегии достигается употреблением эпитетов и эмпатических конструкций, а также определенных групп концептуальных метафор.

Ключевые слова: политическое выступление, экспрессивность, коммуникативно-прагматические стратегии, концептуальные метафоры.

The article dwells on researching means of expressiveness of the communicative strategy of enhancement in English political speeches. The communicative strategy of enhancement puts forward a politician’s attempts to boost their own prestige and raise popularity ratings. Expressiveness is attained through the usage of epithets, emphatic constructions and certain groups of conceptual metaphors.

Key words: political speech, expressiveness, communicative strategies, conceptual metaphors.

Алексенко С.Ф.

Актуальність. Мова в політиці реалізує декілька пов'язаних між собою функцій, основною з яких є персуазивна (регулювання світогляду і поведінки громадян). Учасники політичної комунікації мають чіткі суспільно-політичні погляди, а отже, обмін інформацією між сторонами в політиці завжди має інтенційний характер.

Саме тому одним із найбільш актуальних на сьогодні завдань політичної лінгвістики, яке виникло на перехресті лінгвістики і політології, є вивчення механізмів реалізації персуазивної функції політичного дискурсу, що передбачає дослідження здатності мовних одиниць здійснювати результативний експресивний вплив, спонукаючи цільову аудиторію до певних дій. В політичному дискурсі цей вектор сучасної політичної лінгвістики екстраполюється як дослідження механізмів реалізації експресивних засобів у різних стратегіях і тактиках, що вимагає комплексного вивчення текстів політичних промов в площині взаємодії лексичного, синтаксичного та стилістичного мовних рівнів.

Мета. У цій статті досліджуються особливості вираження експресивності комунікативно-прагматичної стратегії “гра на підвищення” в англійській політичній промові.

Об'єктом дослідження в даній статті є англійський політичний дискурс (на матеріалі промов Девіда Камерона та Гордона Брауна).

Предметом дослідження є мовне вираження експресивності комунікативно-прагматичної стратегії “гра на підвищення”.

Матеріалом дослідження слугували тексти політичних промов британських прем'єр-міністрів Гордона Брауна та Девіда Камерона.

Наукова новизна полягає в дослідженні стратегій і тактик, в яких відтворюються мовні засоби експресії сучасного англійського політичного дискурсу на матеріалі політичних промов британських політиків Гордона Брауна та Девіда Камерона.

Політичний дискурс містить клас жанрів, що обмежений соціальною сферою, а саме політикою: урядові обговорення,

парламентські дебати, партійні програми, промови політиків. Політичний дискурс водночас є формою інституційного дискурсу, що реалізується в такому інституційному середовищі, як засідання уряду, сесія парламенту, з'їзд політичної партії тощо, тобто дискурс є політичним, коли він супроводжує політичний акт у політичній обстановці. На відміну від міжособистісного і художнього, інституційне спілкування є статусно-орієнтованим. У ньому зазвичай беруть участь представники інститутів і клієнти [1:78]. “Клієнт” у політичній комунікації, як правило, масовий. Оскільки владний статус вимагає дотримання певної дистанції у спілкуванні, між політиками й народом існує символічна дистанція. І хоч у сучасному дискурсі вона руйнується завдяки ЗМІ, політичний дискурс тяжіє до авторитарності.

Відмінною рисою політичного дискурсу є те, що всі соціальні складові в ньому розглядаються в площині дихотомії “домінування – підкорення”. Використовуються такі аргументаційні моделі, які впливають на почуття людини, а не на розум (мовець звертається до традиційних соціокультурних цінностей, історичних подій тощо). Емоційність та експресивність є невід’ємними рисами такої аргументації.

Метою політичного дискурсу є досягнення певного розташування сил у процесі боротьби за владу. Він є основним маніпулятивним засобом в політичному житті. Проголошення політичної промови передбачає опредмечування та здійснення влади і веде до суспільних наслідків в поведінці в площині домінування – підкорення.

Комунікативні стратегії політичного дискурсу проявляються в масовій комунікації, в розмитих межах комунікативного простору. Комунікативні елементи та прагматичні прийоми здійснення влади фантомні, при цьому сам дискурс спрямований на майбутній контекст, який не можна ані заперечити, ані перевірити. Полемічність політичного дискурсу впливає на підбір лексики та на певну театралізацію останньої. Полемічність передбачає наявність різних цінностей та оцінок, створення негативного образу політичного опонента.

Алексенко С.Ф.

Основною функцією політичних текстів є інструментальна – боротьба за владу, заволодіння нею та її збереження. Ця функція проявляється, з одного боку, в мобілізації до дій у формі прямих звернень, лозунгів, закликів, законодавчих актів, а з іншого боку, в створенні відповідного емоційного настрою (надії, гордості за країну, впевненості, ворожості до загрозливих дій противників, ненависті) [2]. Мовленнєві акти також стимулюють відповідні дії, наприклад, погрожуючи застосуванням сили, можна припинити страйк. Найважливішими стимулами політичної діяльності виступають такі мовленнєві акти, як вираження підтримки та довіри.

Політична промова – це публічний текст, вимовлений перед цільовою аудиторією, задля забезпечення власного визнання та демонстрації лідерства промовця. Аналіз її структури показав, що в ньому вирізняються три дискурсивні смислові конституенти: вступна частина, основна та заключна. При цьому прагматичною домінантою вступної частини є встановлення контакту з аудиторією й формування уявлення про тематичну спрямованість виступу, основної – в підтримці уваги й зацікавленості основною темою виступу, в закріпленні політичних ідей, а функціональна специфіка заключної частини полягає в підведенні підсумків виступу та закликів до дії.

Оскільки метою політичної промови є вплив на свідомість та підсвідомість слухача, то для досягнення успіху політик зазвичай використовує певні засоби – комунікативні стратегії, за допомогою яких промовець маніпулює цільовою аудиторією.

На вибір конкретної стратегії промови впливають такі фактори, як мета промови, комунікативні настанови та характер взаємодії зі слухачем. Перед обранням відповідних стратегій та тактик при написанні політичної промови потрібно побудувати мисленнєво-мовленнєве підґрунтя доповідача – концепцію. Концепція є стислою і короткою першоосновою, системою знань про предмет, над якою і вибудовується стратегія як реалізація певної концепції.

Функція впливу в політичному дискурсі реалізується експресією промови. Основна експресивна інтенція полягає в забезпеченні діалогічної взаємодії з адресатом через експлікацію суб'єктивного відношення мовця до змісту висловлювання і до своєї мовленнєвої діяльності.

Експресивність політичних промов зобов'язана поєднувати два плани змісту: інформаційний та суб'єктивний. Перший покликаний передавати суть реального чи ірреального, сучасного чи історично віддаленого поняття, події, факту з життя суспільства взагалі, а другий поєднує суб'єктивне, індивідуальне бачення світу політиком і бажання вплинути на слухача: активізувати увагу, переконати, умовити, залучити на свій бік, вразити, шокувати, епатувати, насмішити, роздратувати, спонукати до чогось, надихнути, задовольнити естетичні потреби.

У лінгвістиці існують різні визначення експресивності, але в їх основі лежить розуміння експресивності як акцентування змісту тексту за допомогою різноманітних мовних засобів та прийомів для найбільш ефективного впливу на особистість адресату, його емоційну сферу. Іншими словами, під експресивністю розуміють здатність мовних одиниць до посилення впливу в акті комунікації. Так, Є. М. Галкіна-Федорук експресією називає посилення виразності, збільшення сили впливу мови. Щодо співвідношення емоційності та експресивності вона зазначає: "Вираження емоцій у мові завжди є експресивним, у той час як експресія у мові не завжди є емоційною" [3:23].

На відміну від емоційності вислову, котра, перш за все, пов'язана із реалізацією емоційної оцінки, експресивність співвідноситься із інтелектуальним наміром переконати в чомусь адресата, посилити перлокутивний ефект висловлення, надати йому більшої виразності, а також експресивність є одним із засобів самовираження [4:78]. Таким чином, поняття експресивності виявляється ширшим за емоційність, тоді як емоційність є змістовнішим за експресію, оскільки емоційність різноманітна у своїх проявах, а експресивність зводиться в основному до посилення.

Алексенко С.Ф.

Існують різні підходи до класифікації стратегій і тактик політичного дискурсу, але ми в нашій статті дотримуємося класифікації, запропонованої Міхальновою О. Л. [5:112], оскільки вона дозволяє найбільш повно та всебічно розглянути основні стратегії, якими користуються політики для раціональної побудови промов і максимального досягнення своїх цілей. Отже, слідом за вказаною дослідницею виділяємо стратегію на пониження, стратегію на підвищення та стратегію театральності.

Перша з них спрямована на дискредитацію опонента, яким є політичний противник. Ця стратегія передбачає використання певних тактик, що імпліцитно чи експліцитно виражають негативне ставлення до предмету комунікації.

Стратегії на підвищення, яку в нашій статті ми пропонуємо назвати “гра на підвищення”, притаманне бажання мовця виставити себе у вигідному світлі, збільшити свою значимість в очах електорату.

Стратегія театральності особливо чітко проявляється в передвиборчих перегонах, під час виступів політиків перед аудиторією, на кшталт виступу актора перед публікою на сцені в театрі, що змушує політика вдаватися до дещо перебільшеної риторики, при чому мовець намагається (навіть за наявності безпосереднього (прямого) опонента) вплинути на картину світу не свого противника, а свого електорату.

Кожна з перерахованих стратегій характеризується тим чи іншим ступенем вираження експресивності, адже суб’єктивний план змісту представлений в кожній з них.

Комунікативна стратегія “гра на підвищення” є особливо актуальною при намаганні адресанта піднести власний авторитет, збільшити свої рейтинги популярності та заручитися підтримкою аудиторії. Вона супроводжується використанням наступних тактик: 1) тактика відведення критики – наведення з метою доказу аргументів та фактів, за допомогою яких можливо пояснити певні свої вчинки та дії, а також надати достовірну картину виконаної роботи; 2) тактика самовиправдання — заперечення негативних суджень про об’єкт критики.

Щоб викликати у слухача відповідну реакцію та продемонструвати високий рівень компетентності та обізнаності в реаліях суспільного життя, політики ретельно підбирають лексику для промови. Для реалізації іллокутивного завдання (донести інформацію до адресата) та досягнення перлокутивного ефекту (спонукати адресата до певних дій) у політичному дискурсі на лексичному рівні використовуються: книжкова лексика (*vow, challenges, to neglect, to emphasize*), терміни (*the general maritime law, maritime jurisdiction, admiralty*) та номенклатурна лексика (*the Civil Code, Magna Carta, the Ministry of Post and Telecommunications, the National Space*).

Експресивність “гри на підвищення” реалізується через вживання концептуальних метафор, які є важливим механізмом людського сприйняття та осмислення абстрактних понять. Так звані “концепти” стають основою спілкування для людей із різним індивідуальним досвідом, особливо при спілкуванні політика з народом.

У промовах Гордона Брауна можна виділити такі групи концептуальних метафор: *політика – день / ніч – світло / темрява, політика – навчання*.

Метафоричні звороти, які ми згрупували під назвою *політика – день / ніч – світло / темрява*, доцільно віднести до окремої групи метафор. День і ніч, їхня зміна відбилася у свідомості людини з прадавніх часів, що породило метафори, які пов’язані з цим явищем.

Метафори зазначеної концептуальної групи займають чільне місце у промовах Девіда Камерона. Наприклад: *to give the green light, in the light of recent publicity; moments of dazzling lights, to light a love of learning*. Вищезазначені вирази мають позитивну конотацію, оскільки світло завжди асоціюється з добром. Світло асоціюється з теплом і вогнем. Подібно тому, як вогонь зігріває тіло, так само і інтелектуальне світло є не тільки помічником, але й стимулом до розвитку розуму й духу. Наприклад, у одній із своїх промов Девід Камерон використовує метафоричний зворот: *Education is the spark that can light a love of learning* [6]. Освіта як іскра запалює любов до науки.

Щодо промов Гордона Брауна, то в них метафори аналізованої концептуальної групи не є частими, проте декілька прикладів можна навести. Наприклад: “*to light the darkest corners of the world*”, “*a light held to the intellectual life of Europe*”. Ці метафоричні звороти підкреслюють просвітницьку місію освіти.

Проаналізуємо наступний уривок з промови Гордона Брауна до членів Лейбористської партії в якості партійного лідера: “*You know, there is a golden thread of common humanity that across nations and faiths binds us together and it can light the darkest corners of the world*”. Метафора “*a golden thread of humanity ...*” [7] дає можливість Гордону Брауну провести паралель між гуманністю та крихкою, але безцінною річчю, яка в змозі поєднати разом людей різних націй і переконань, і несе світло у найвіддаленіші місця світу, маючи на увазі розповсюдження спільних людських цінностей і прав людини. Політик підкреслює важливість людяності у ставленні до оточуючих людей.

У текстах промов Гордона Брауна приклади метафор, які проводять асоціації з темрявою, поодинокі. Метафора “*in the dark days of Nazism*” проводить асоціацію між нацизмом та темними силами. Нацизм у Європі 30-тих років скоював насильства проти людства: “*In the dark days of Nazism in Europe of the 1930s, Winston Churchill, then in the political wilderness, complained of leaders...*” [8]

Концептуальна група метафор *політика – навчання* ґрунтується на тому факті, що суспільство часто асоціюють із школою, а суспільно-політичне життя – із навчанням. Навчальний процес складається з уроків, помилок, їхнього виправлення, оцінок, тестів, різних рівнів знань тощо. Метафори концептуальної групи *політика – навчання* досить частотні у промовах Гордона Брауна, наприклад: *learn from past mistakes* [8]; *to write the latest chapter in the American story* [9]; *the lesson of this crisis* [10]. Ці метафори проводять паралелі між історією народу та людським життям, повним помилок, в якому треба розібратися та зробити висновки, аби уникнути помилок у майбутньому.

Отже, когнітивна функція метафор у мові полягає у переломленні таких мовних явищ, як значення і референція, через призму когнітивної діяльності людини. Метафори висувають на

передній план певні аспекти досліджуваного явища, “затемнюючи” менш важливі.

У промовах Девіда Камерона, лідера Консервативної партії, прослідковуються такі концептуальні метафори як *політика – стабільність – добробут – гордість*, *політика – соціальна справедливість*, *політика – спільність з народом*. Камерон запевняє у невідворотності успіху своєї партії та себе як політика тільки у зв’язку з успіхами та добробутом всієї країни: “...we will make sure you get a decent pension; and real rewards for a life of work...but only if we as a country accept we all have to work a bit longer and save a bit more” [11].

Політик вибудовує свої промови, часто використовуючи тактику відведення критики, наводячи достовірну картину виконаної роботи та її наслідків (гарна робота, затишний будинок, пристойна освіта дітей, і, як наслідок, гордість за власну країну): “It’s pretty simple really: a good job, a nice home, more money at the end of the month, a decent education for your children, a safe and secure retirement. A country where if you put in, you get out. A Britain everyone is proud to call home. And a real long-term plan to get there. It starts with more decent jobs. And look how far we’ve come” [12]. Експресивність досягається використанням епітетів з позитивною конотацією “good”, “nice”, “decent”, “safe”, “secure”.

Камерон пов’язує гордість за країну із добробутом та впевненістю кожного британця в завтрашньому дні. Крім того, політик підкреслює, що його країна – це не місце несправедливості і що його партія покладе край усіляким злочинам та безкарності: “To those crime lords who think they can get away with it, I say No: not in this country; not with this party...with our Modern Slavery Bill we’re coming after you and we’re going to put a stop to it once and for all.” Політик ототожнює себе із кожним британцем, що змушений багато працювати, заробляючи на життя: “I care deeply about those who struggle to get by...but I believe the best thing to do is help them stand on their own two feet – and no, that’s not saying “you’re on your own”, but “we are on your side, helping you be all you can” [12]. Засобом підсилення виразності є вживання словосполучення “stand on their own feet” в переносному смислі “стати незалежним”, але, як підкреслює сам Камерон, не для того, щоб

Алексенко С.Ф.

залишити громадян на самоті, а для того, щоб навчити їх бути тими, ким вони можуть і мріють стати.

Тема гордості і спільності політиків з народом часто прослідковується у виступах Камерона: *“A Britain that everyone is proud to call home is a Britain where hard work is really rewarded. Not a free-for-all, but a chance for all...the chance of a job, a home, a good start in life...whoever you are, wherever you are from. And by the way – you never pull one person up by pulling another one down. So this Party doesn’t do the politics of envy and class warfare...we believe in aspiration and helping people get on in life – and what’s more, we’re proud of it”* [12]. В цьому уривку стратегія “гра на підвищення” імпліцитно проявляється також в прихованій тактиці самовиправдання: ефективність перлокутивного ефекту досягається використанням не вигідного для суперників (лейбористів) емфатичної конструкції *“Not a free-for-all, but a chance for all...”*, згідно з якою рівні шанси для всіх, які обстоює партія Камерона, є значно вагомішими, ніж насильницьке класове вирівнювання: *“you never pull one person up by pulling another one down”*.

Отже, стратегія “гра на підвищення” є однією із комунікативно-прагматичних стратегій політичного дискурсу поряд із стратегією на приниження та стратегією театральності. Експресивність як інтенціональна категорія інтелектуального впливу та можливого переконання адресата є реалізацією комунікативно-прагматичної стратегії “гра на підвищення” в промовах Гордона Брауна та Девіда Камерона. Вона сприяє посиленню перлокутивного ефекту висловлення, надає йому більшої виразності, є одним із засобів самовираження і реалізується в мові вживанням епітетів та емфатичних конструкцій, різних груп концептуальних метафор. Гордон Браун частіше удається до абстрактних концептів “день/ніч, світло/темрява, прогрес”, в той час як Девід Камерон частіше оперує концептами з більш індивідуалістичним значенням: “стабільність, добробут, гордість”.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Шейгал Е. Й.* Семиотика политического дискурса: дис. ...доктора филол. наук: 10.02.01, 10.02.19 / Елена Йосифовна Шейгал. – Волгоград, 2000. – 431 с. 2. *Чернявская В. Е.* Дискурс власти и власть дискурса: проблемы речевого воздействия / В. Е. Чернявская. – М.: Флинта: Наука, 2006. – 134 с. 3. *Галкина-Федорук Е. М.* Об экспрессивности и эмоциональности в языке / Евдокия Михайловна Галкина-Федорук // Сборник статей по языкознанию: Профессору Московского университета академику В.В. Виноградову в день его 60-летия. – М., 1958. – С.19-29. 4. *Шаховский В. И.* Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / Шаховский Виктор Иванович. – М.: Высшая школа, 2012. – 208 с. 5. *Михалева О. Л.* Политический дискурс. Специфика манипулятивного воздействия / Ольга Леонидовна Михалева. – М.: Либроком, 2009. 256 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

6. *David Cameron* "Fixing our Broken Society", Glasgow, 2008 [Електронний ресурс]. <http://www.britishpoliticalspeech.org/speech-archive.htm?speech=348/> 7. *Gordon Brown* Leader's speech, Bournemouth, 2007 [Електронний ресурс]. <http://www.britishpoliticalspeech.org/speech-archive.htm?speech=179> 8. *Gordon Brown* Chancellor's speech, Brighton 2005 [Електронний ресурс]. <http://www.britishpoliticalspeech.org/speech-archive.htm?speech=276>. 9. *Gordon Brown* Global Rules, Global Values", London 2009. [Електронний ресурс]. <http://www.britishpoliticalspeech.org/speech-archive.htm?speech=327>. 10. *Gordon Brown* Leadership acceptance speech, Manchester, 2007. [Електронний ресурс]. <http://www.britishpoliticalspeech.org/speech-archive.htm?speech=216> 11. *David Cameron* "Speech on the Big Society", Liverpool 2010. [Електронний ресурс]. <http://www.britishpoliticalspeech.org/speech-archive.htm?speech=321>. 12. *David Cameron*. Leader's speech, Birmingham 2014. [Електронний ресурс]. <http://www.britishpoliticalspeech.org/speech-archive.htm?speech=356>